

BeCEI

TEMA BROJA:

ZAPADNI BALKAN, KOSOVO I EU

- **Florijan Biber:** *Svi planovi za Kosovo*
- **Evropska komisija o regionu**
- **Vladimir Gligorov:** *Kraj Zapadnog Balkana?*
- **Fond za humanitarno pravo:** *Naše neispunjene obaveze prema Savetu Evrope*
- **Irina Subotić:** *Paljenje evropske baštine na Kosovu*

Objavljeno kao dodatak
nedeljnika **VREME**
br. 695 od 29. aprila 2004.

Kalašnjikovi i diplomatija

“Došao sam u ovu kuću [Ministarstvo spoljnih poslova SCG] da vodim politiku kontinuiteta i učiniću sve da održim državni i nacionalni interes ove zemlje, koji se u ovom svetu ne brani tenkovima i kalašnjikovima, već mudrošću i diplomatijom.” (**Vuk Drašković**, novoizabrani ministar spoljnih poslova SCG, “Danas”, 20.4.2004)

Na repu Evrope

“Ovo je trenutak kada mora da se krene u razrešenje situacije u kojoj smo se zaglibili. Ponovo treba razgovarati sa Crnom Gorom da bismo

videli gde smo. Ako taj dijalog ne bi doveo do uspeha, onda ili treba doći pred Evropsku uniju i tražiti specifično rešenje za ovo specifično stanje, ili treba menjati Ustavnu povelju (što bi nas vratilo na početak). Stvari mogu da se dogovore ako postoji politička volja. U suprotnom, nećemo imati studiju o izvodljivosti i bićemo poslednji na repu Evrope, budući da je jasno da ovako nema načina da EU završi taj dokument.” (**Rađmila Milivojević**, sekretar Kancelarije Vlade Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji, “Politika”, 22.4.2004)

Studija o izvodljivosti

“Studija o izvodljivosti je, kao što znamo, pretpostavka za početak pregovora radi potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji. Treba napomenuti da smo mi jedini u regionu koji nemamo studiju o izvodljivosti, iako je ona bila gotovo izvjesna, osobito nakon potpisivanja Beogradskog sporazuma i usvajanja Ustavne povelje. Razumljivo, naš interes je zaključenje sporazuma o asocijaciji i stabilizaciji. Po mom sudu, rješenje treba temeljiti na prihvatanju činjenice da je EU jedan od koautora kreiranja specifične državne zajednice Srbije i Crne Gore, te da su te specifičnosti rezultat objektivnog stanja i interesa država članica. Shodno tome, te

specifičnosti državne zajednice, koje su verifikovane i Beogradskim sporazumom, ne bi se mogle prenebreći u opservacijama EU-a, niti bi trebalo da budu prepreka za izradu Studije o izvodljivosti. Dakle, jedna opcija je prihvatanje državne zajednice sa njenim objektivnim specifičnostima u procesu pridruživanja. Postoji i druga mogućnost, kreiranja paralelnog procesa izrade studija izvodljivosti za Crnu Goru i Srbiju posebno.” (**Predrag Ivanović**, ministar za ekonomske odnose sa inostranstvom u Savetu ministara SCG, “Pobjeda”, 23.4.2004)

SCG i STO

“Do početka pregovora o pridruživanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji ovaj proces u Crnoj Gori i Srbiji teći će integralno. Nakon definisanja odgovora postaviće se pitanje kako dalje i da li će biti efektnije da države članice krenu samostalnim putem, što važeća pravila dozvoljavaju.” (**Gordana Đurović**, ministar za evropske integracije i ekonomske odnose inostranstvom u Vladi Crne Gore, “Pobjeda”, 23.3.2004)

Na listi čekanja

“Kada su u pitanju evropske integracije, ako se gleda formalno, onda je SCG na nekoj maloj listi čekanja. Međutim, ako se gleda suštinski, SCG je nezaobilazan faktor u ukupnoj stabilizaciji. Mislim da će toga definitivno biti svjesni i u Evropi, ali i svi relevantni faktori u SCG, kako bi se ti procesi ubrzali. Sa formiranjem nove vlade u Srbiji i izborom novog savjeta ministara, sa jednim novim entuzijazmom prilazimo rješavanju nekih otvorenih pitanja, jer vrijeme koje je pred nama treba iskoristiti za evropske integracije i siguran sam da ćemo i uz pomoć naših susjeda svakako znati da iskoristimo tu strateški važnu poziciju SCG u ukupnoj stabilnosti Zapadnog Balkana.” (**Svetozar Marović**, predsjednik SCG, “Pobjeda”, 22.4.2004).

Prvo Hag, pa partnerstvo

“Svi se slažu, i NATO i Evropska unija, da je puna saradnja sa Haškim tribunalom od izuzetne važnosti za članstvo u Partnerstvu za mir. A stvari u Srbiji i Crnoj Gori se ne razvijaju u tom pravcu. Upravo je suprotno. I zbog toga vam, nažalost, ne mogu reći tačan datum prijemna.” (**Jap de Hop Shefer**, generalni sekretar NATO-a, “Danas”, 3-4.4.2004)

“Ukoliko Srbija i Crna Gora želi stabilnu demokratsku budućnost koju Evropa nudi, ona mora da pokaže da poštuje evropske vrednosti, naročito vladavinu zakona i međunarodnih obaveza. Saradnja sa Međunarodnim sudom za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji je od esencijalnog značaja. O tome nema razgovora. Bez pune saradnje sa Hagom, Srbija i Crna Gora ne mogu da krenu napred, u novu fazu napretka prema Evropskoj uniji. Od prošle godine napredak načinjen u drugim oblastima bio je spor. Ustavna povelja još nije primenjena kako treba, a oko zajedničke, sveobuhvatne trgovinske politike tek treba da se postigne sporazum. SCG ne može da napreduje ka sledećoj fazi evropske integracije – pregovorima o Sporazumu za stabilizaciju i asocijaciju – bez većeg zalaganja koje bi oživelo državne institucije i bez izgradnje stvarne jedinstvene trgovinske politike i jedinstvenog tržišta državne zajednice. Na ovome insistiramo, jer – ukoliko SCG želi da se integriše u Evropsku uniju – prvo mora da bude sigurna da su njena dva konstitutivna dela u stanju da se međusobno integrišu. Jake reči? Nekada prijatelji moraju da iskažu iskrene kritike. Želimo da Srbija i Crna Gora uspeju, a od najvećeg značaja je da dugotrajne mane sada budu otklonjene.” (**Kris Paten**, komesar Evropske komisije za spoljnu politiku i bezbednost, u autorskom tekstu u “Politici”, 31.3.2004)

“Mislim da svima u ovoj zemlji treba da bude jasno da se nedostatak saradnje sa Tribunalom neće odraziti samo na odnos koji ćete imati sa EU-om. Međunarodnoj zajednici je veoma teško da razume zemlju koja nije spremna da se suoči sa ratnim zločincima i sa procesima koji se protiv njih vode.

I upravo zato se događaju stvari koje su se desile tokom ove nedelje – EU je u svom Izveštaju navela da je saradnja sa Tribunalom nepotpuna, a SAD su suspendovale dalju pomoć vašoj zemlji.” (**Džefri Baret**, šef Delegacije Evropske komisije u SCG, “Danas”, 5.4.2004)

Problematična Republika Srpska

“Bosna i Hercegovina ima samo jednu budućnost, a to je Evropa i NATO. Zaista je opasno po Republiku Srpsku to što ona predstavlja glavnu prepreku po nizu ključnih pitanja koja su neophodna da bi ova zemlja imala budućnost.” (**Pedi Ešdaun**, visoki predstavnik međunarodne zajednice u BiH, “Glas javnosti”, 6.4.2004)

Evropa sve dalja

Potpuno je očigledno da je vreme za odlučnu akciju ako se ne želi trajna i nacionalno pogubna perspektiva Srbije i Crne Gore kao teškog evropskog bolesnika na Balkanu. Jednako loše kao ova perspektiva deluju, međutim, unutrašnji uslovi za prevazilaženje teškog stanja

PIŠE:
DR JOVAN TEOKAREVIĆ

Kako vreme prolazi, naše putovanje u Evropu nailazi na sve više prepreka, a njegov tempo i pravac postaju sve manje izvesni. Sva je prilika da ćemo najviše dosadašnje proširenje Evropske unije posmatrati sa veće udaljenosti od mesta na kojem smo do nedavno bili. Kada deset novih članica ovog prvog maja zauzme svoje mesto u Uniji, mi ćemo biti toliko daleko da ćemo ih teško uopšte videti.

Pogled odozdo

Između nas i njih su se u međuvremenu poređali svi iz našeg okruženja. Hrvatska je upravo dobila pozitivan odgovor na prošlogodišnji zahtev za članstvom i očekuje da za par meseci, sa statusom kandidata, praktično napusti Zapadni Balkan i pridruži se do nedavno poodmaklim kandidatima – Bugarskoj i Rumuniji. Obe ove zemlje će u toku godine završiti pregovore o pridruživanju Evropskoj uniji i stati ispred vrata koja će se za njih – a možda i za Hrvatsku – otvoriti za tri godine. Makedonija, čiji je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju početkom ovog meseca stupio na snagu kao prvi u regionu, takođe je u međuvremenu zatražila punopravno članstvo u Uniji. Bosna je pre pola godine Studijom o izvodljivosti dobila zeleno svetlo za pregovore, a Albanija pregovara već skoro godinu i po dana o zaključivanju istog takvog sporazuma sa EU-om.

Što se nas tiče, izgledi za pozitivne zaključke u Studiji o izvodljivosti mere se u najmanju ruku mesecima (a očekivali smo ih, posle toliko vremena, marta ove godine), dok su godine realna mera za završetak pregovora i potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU-om. Ako problemi nastave da se nagomilavaju, a mi ostanemo inertni, može lako da se

desi da i sledeće proširenje Evropske unije dočeka kamo bez tog sporazuma, a da Bosna i Albanija u međuvremenu uspeju da bez nas pređu i tu stepenicu dugog puta ka Briselu.

Potpuno je, dakle, očigledno da je vreme za odlučnu akciju ako se ne želi trajna i nacionalno pogubna perspektiva Srbije i Crne Gore kao teškog evropskog bolesnika na Balkanu. Jednako loše kao ova perspektiva deluju, međutim, unutrašnji uslovi za prevazilaženje teškog stanja. Jedan od tih uslova je najteže shvatiti, pogotovo iz perspektive briselskih presuditelja čija će reč uvek biti poslednja. Kako razumeti da samo mi izgleda nismo u stanju da postignemo nacionalni konsenzus o integraciji u Evropsku uniju? Ko je u stanju da pojmi činjenicu da vlasti u Srbiji i Crnoj Gori izgleda ne smatraju sebe odgovornim i da građani i njihovi politički predstavnici nisu u stanju da snažno postavljaju pitanje odgovornosti, na način koji je u skladu sa visokom popularnošću evropske opcije kod nas?

Pitanja bez odgovora

Drugi set pitanja odnosi se samo na srpske vlasti. Ima li kraja pretvaranju pobeđe evropske i demokratske opcije na decembarskim parlamentarnim izborima u fatalni poraz? Koji su stvarni razlozi sistematskog odbijanja udruživanja sa pro-evropskim i pro-demokratskim političkim partijama i isto tako sistematskog paktiranja sa onima koji su bili i ostali suprotnost evropskim i demokratskim načelima i ciljevima? Zašto se, na mnoge načine, pa i u pripremanju za predsedničke izbore, radikalima daje još jedna, odlučujuća šansa da dođu na vlast, kad razloga za to nema u dosadašnjim izbornim rezultatima i većinskom raspoloženju biračkog tela? Da li se stvarno misli da ćemo u Evropu sa ovakvim radikalima i socijalistima, kakve sada imamo?

Martovski izveštaji Evropske komisije o

nama i drugima na Zapadnom Balkanu, kao i analiza učinjenog povodom dobrovoljno prihvaćenih obaveza u vezi sa članstvom u Savetu Evrope – čemu posvećujemo najveći deo ovog broja "Evropskog foruma" – traže odgovore na još neka pitanja. Da li se zaista i dalje kod nas smatra da mi zbog neke posebne važnosti i misije ne treba da ispunjavamo preuzete međunarodne obaveze, dok drugi to treba da rade? Da li su naši političari oguglali na zahteve, jer se oni – neispunjeni – neprekidno ponavljaju; da li oni misle da postoje neki alternativni načini da ti zahtevi volšebno nestanu?

Loš imidž

Imam utisak da ni naši političari ni naši građani nemaju dovoljno jasnu viziju o tome kakva je trenutno predstava o Srbiji u svetu. A ona je izuzetno loša, čak i među onima koji razumeju količinu problema koje Srbija ima. Naš imidž nije, međutim, prvenstveno loš zbog stvari na koje ne možemo da utičemo, već zbog onih koje su naš sopstveni proizvod. Mnogi koji učestvuju u formulisanju politike prema Srbiji postavljaju danas samo jednu vrstu pitanja: "Šta ćemo svi – i mi i svet – raditi kad radikali nakon predsedničke dobiju i druge vlasti? Koliko će trajati ponovna samoizolacija Srbije od Evrope i kakve će sve oblike poprimiti izolacija koju će nam drugi nastaviti, nakon što je Amerika učinila prvi korak uskraćivanjem svoje pomoći i svoje podrške u međunarodnim finansijskim institucijama?"

Čak i ako sve ovo nije tačno i ako se ova sumorna predviđanja ne ispune, Srbija će vrlo teško imati veći uticaj i veći manevarski prostor da kao respektabilni partner učestvuje u rešavanju i onih pitanja koja je se najviše tiču i koja mora da rešava zajedno sa drugima. Kosovo je, naravno, najvažnije od njih i upravo povodom njega možda treba započeti bolni sopstveni preobražaj. Najgore bi bilo ako bismo Kosovo iskoristili, kao u prošlim petnaestak godina, kao izgovor da se od Evrope udaljimo. Današnja i sutrašnja strategija mora da bude upravo suprotna: Kosovo nas mora čvršće povezati sa Evropom, a nema boljeg trenutka od ovoga, kada naši argumenti, na žalost zbog patnji tamošnjih Srba, izgledaju bolje nego u bilo kojem trenutku poslednjih godina.

Autor je docent na Fakultetu političkih nauka i direktor BeCEI-a

Planovi i njihove kritike

Važniji od "spoljašnjeg statusa" Kosova biće njegov "unutrašnji status", to jest način na koji vlast vlada stanovnicima Kosova. Pre nego što se suočimo sa pitanjem statusa, neophodna je diskusija koja ne bi bila određena simboličkim teretom međunarodnog suvereniteta, već potrebom zajedničkog upravljanja svih zajednica i samoupravom manjina

PIŠE:
DR FLORIJAN BIBER

Nasilje prema Srbima na Kosovu polovinom marta 2004. godine ponovo je oživele diskusije o potrebi nalaženja konačnog statusa za Kosovo. I dok je predsednik Kosova Ibrahim Rugova tvrdio da je "Kosovu potrebna nezavisnost da bi se ubrzao demokratski i ekonomski razvoj", Skupština Srbije je izjavila da su "Kosovo i Metohija neodvojiv deo Srbije i državne zajednice Srbija i Crna Gora". Međunarodna zajednica je priznala poraz *statusa quo*, ali se takođe suprotstavila svim ishitrenim potezima u vezi sa statusom, što je potvrdilo i irsko predsedništvo EU-om: "U svetlu nedavnih nemira na Kosovu, potrebno je da reafirmišemo podršku Evropske unije multietničkom Kosovu i politici 'standardi pre statusa'." U okviru te politike, status će biti na dnevnom redu 2005. godine i zato ostaje pitanje: kakav je status moguć?

Ljudska kreativnost u ovom sukobu – svakako najtežem na teritoriji bivše Jugoslavije – ograničena je i geografijom i rigidnošću zahteva glavnih strana. Ovde ćemo izložiti neke od najuticajnijih predloga za konačan status (ne kako upravljati Kosovom iznutra, to jest ne pitanje kantonizacije naspram decentralizacije) da bismo utvrdili kakva bi sve mogla izgledati budućnost Kosova.

Autonomija unutar Srbije (ili SCG)

Na osnovu ove opcije – koju zastupa najveći broj političkih partija u Srbiji i koja je reafirmisana u mnogim deklaracijama, kao i u Ustavnoj povelji SCG – bio bi omogućen određen nivo samouprave za Kosovo u okviru ustavnog okvira Srbije. Očigledan problem

je što ovo rešenje ne uživa apsolutno nikakvu podršku među kosovskim Albancima. Svaka vrsta autonomije morala bi biti dalekosežna, približavajući se statusu iz Ustava SFRJ donetog 1974. godine.

Takvo rešenje ne bi ipak rezultiralo nekom praktičnom strukturom vlasti, jer bi uloga kosovskih Albanaca u centralnim institucijama morala da se osmisli uzimajući u obzir činjenicu da je Kosovo relativno veliko (oko 20 odsto stanovništva Srbije i Crne Gore). Svaka dalekosežna autonomija bez predstavnosti u centru – što se čini verovatnim, jer ni na Kosovu ni u Srbiji ne može se zamisliti da kosovski Albanac postane ministar odbrane, unutrašnjih poslova ili obrazovanja – u stvari bi ličila na de fakto državnost.

Puna nezavisnost

Osnovni zahtev političkih elita kosovskih Albanaca jeste trenutno uspostavljanje pune nezavisnosti Kosova. Uprkos takvom zahtevu, obnovljenom posle martovskog nasilja, nezavisnost nije u stanju da reši sve teškoće sa kojima je Kosovo trenutno suočeno. Kao i u slučaju Crne Gore, pitanje statusa je sprečilo debate i orijentacije koje bi sledile druge političke podela. Sve ključne međunarodne organizacije i države odbile su punu nezavisnost u ovom trenutku kao nespojivu i sa međunarodnom misijom, a i zbog straha od presedana u vezi s priznavanjem dezintegracije država. Najozbiljnija zabrinutost proističe iz činjenice da i Srbija i kosovski Srbi odbacuju takvo rešenje.

Podela

Nakon nasilja protiv Srba u martu 2004. mnogi međunarodni mediji i posmatrači pokazali su očigledno više podrške za ovu opciju kao logično rešenje. Tu koncepciju su od početka 90-ih zagovarali Dobrica Ćosić i Branislav Krstić. Iako su i neki političari zastupali tu ideju, ipak

je više podrške bilo za autonomiju unutar Kosova nego za podelu. Svaka podela bi mogla da bude legitimna samo ako bi je prihvatile obe strane. Helsinška povelja OEBS-a jasno odbacuje jednostrano menjanje granica. Takva dogovorena podela nema šanse u svetlu snažnog protivljenja kosovskih Albanaca.

Štaviše, većina međunarodnih organizacija i ključne države odbacile su ovu opciju iz dva razloga. Prvo, ovaj predlog znači pokušaj da se povuku granice po etničkim linijama, što bi – po rečima Rena Harniša, bivšeg šefa Američke kancelarije u Prištini – bilo "ništa drugo nego pokušaj stvaranja monoetničkih regija i novih podela na Balkanu". Drugo, postoji opasnost da bi svaka podela stvorila opasan presedan u crtanju granica i da bi time mogla da bude ugrožena stabilnost Makedonije ili Bosne, kao i južne Srbije. Iako bi dogovorena podela smanjila neke probleme pomenute u drugoj tački, ona bi verovatno imala negativan uticaj na preostale kosovske Srbe koji bi ostali van

OSNOVNI PLANOWI ZA REŠAVANJE PROBLEMA KOSOVA

PREDLOG	AUTOR (GODINA)	
Status quo	—	
Uslovna nezavisnost	Nezavisna komisija za Kosovo (2000), Međunarodna krizna grupa (2002)	
Starateljstvo OUN	Fondacija Bertelsman/CAP Nemačka (2004)	
Puna nezavisnost	Centar za strateške i međunarodne studije, SAD (2003); politička elita kosovskih Albanaca (1990. i nadalje)	
Podela	—	
Autonomija u okviru Srbije	Srpska politička elita	
De fakto državnost	—	

Srbije, a i stvorila bi se opasnost od ponovne promene granica u regionu, što ne bi vodilo ni stabilnosti ni miru.

Starateljstvo Ujedinjenih nacija

Ideja o starateljstvu Organizacije ujedinjenih nacija (OUN) nad Kosovom u osnovi je produžavanje *statusa quo*, ali formalno priznaje da suverenitet ne pripada Srbiji već OUN-u (što je u stvari danas i slučaj). Ovaj predlog – u obliku koji su nedavno formulisali Centar za primenu politiku iz Minhena i Fondacija Bertelsman – pokušava dakle da razreši suprotstavljene zahteve u vezi sa suverenitetom. Njime bi se otklonili i strahovi mnogih Albanaca na Kosovu u vezi s vraćanjem Kosova pod suverenitet Srbije, ali i strahovi Srba od nezavisnosti Kosova.

Takvo rešenje zasniva se na zameni akcenta sa pitanja statusa na druga pitanja stvaranja održivog Kosova – kao što su privreda i društvena struktura. Problem ovog plana je njegova prevelika sličnost sa očigledno neodrživim sadašnjim stanjem. Iako bi možda mogao for-

malno da izgleda drugačije, taj plan ne bi razuverio Albance da u UNMIK-u vide sredstvo za sprečavanje pune samouprave, što bi sve moglo da rezultira nestabilnošću poput ove skorašnje.

Ovaj plan takođe ne bi Srbe rešio zabrinutosti, budući da bi se starateljstvo najverovatnije okončalo nezavisnošću. Teško je očekivati da bi pitanje određivanja statusa Kosova moglo da se odloži do vremena kada članstvo svih zapadnobalkanskih država u Evropskoj uniji postane realno, a – u svetlu događaja na Kipru – EU sigurno ne bi bila raspoložena da “uveze” bilo kakva nerešena teritorijalna pitanja.

De fakto državnost

Bilo je i predloga da Kosovo bude de fakto država, sa samoupravom ali bez međunarodnog priznanja. Model za ovaj pristup bio bi Tajvan, koji ne priznaje većina država, ali koji je u stanju da vodi svoju politiku odvojeno od Kine, i koji nema diplomatske odnose sa većinom zemalja.

Dok bi omogućio zahteve kosovskih Albanaca za samoupravu, ne ukidajući srpske zahteve za suverenitet, ovaj predlog bi takođe dozvolio da se nastavi sukob suprotstavljenih zahteva u vezi s Kosovom, i to u kontekstu u kojem nijedna strana ne bi verovatno prihvatila zahteve druge strane. Suprotno od slučaja Tajvana, etnička dimenzija ne bi verovatno mogla da se afirmiše ovim rešenjem.

Uslovna nezavisnost

Ovo je rešenje prvi put predložila 2000. godine Nezavisna komisija za Kosovo (Komisiju je osnovao švedski premijer Persson, a vodio južnoafrički sudija Richard Goldstone), a takođe ga je podržala Međunarodna krizna grupa u izveštaju iz 2002. godine. Prema ovom prilažu, Kosovo bi steklo samoupravu i nezavisnost, ali bi međunarodne organizacije zadržale ili pravo veta ili neposredne nadležnosti u osetljivim oblastima, kao što je bezbednost. Uz to, Kosovo bi bilo obavezno da ispuni jasne standarde u oblasti manjinskih prava i bilo bi zabranjeno

GLAVNI ASPEKTI	PROBLEMI	IZGLEDI
Ostavljanje pitanja statusa nerešenim dok ono ne postane manje političko; članstvo u EU može da dovede to toga.	Dosadašnje iskustvo ne daje razloga da se veruje u uspeh ovog predloga; važnost pitanja statusa se neće smanjiti.	Srednjeveliki, ovo bi bilo najlakše rešenje, ali ne bi moglo da preživi buduće pojave nasilja i napada protiv međunarodnog prisustva.
Međunarodno priznanje, uslovi u vezi s manjinskim pravima, odnosima sa susedima, međunarodno prisustvo i pravo veta.	Predlog ne bi uzeo u obzir zahteve srpskih vlasti i uspostavio bi presedan za međunarodno priznanje.	Veliki, odgovorio bi na ključne zahteve i ima neku podršku u međunarodnoj zajednici; nema uslova da brzo može biti primenjen.
Suverenitet Ujedinjenih nacija, međunarodno prisustvo, sa rastućom samoupravom Kosova	Slično <i>statusu quo</i> ; nije dugoročno rešenje	Srednjeveliki; rešenje bi bilo suočeno sa sličnim problemima kao i <i>status quo</i> .
Puno međunarodno priznanje Kosova, bez uslova.	Nema podršku kosovskih Srba i Srbije; odbijanje međunarodne zajednice; nema eksplicitnih garancija za uključivanje kosovskih Srba.	Mali; bez međunarodne podrške.
Teritorijalna podela Kosova uglavnom bi sledila sadašnju podelu; srpski deo se pridružuje Srbiji, albanski deo postaje nezavisan.	Određivanje granice, postizanje zajedničkog dogovora, manjine ostavljene sa obe strane granice, posledice za druge države u regionu.	Srednjemali; međunarodna zajednica je mnogo puta odbacila ovu opciju. Dugoročno ovo rešenje može da postane realističnije.
Kosovo ima samoupravu, ali neka ovlašćenja ostaju državi; samo je Srbija (i Crna Gora) suverena, ali ne i Kosovo.	Nema podršku ubedljive većine na Kosovu; verovatno nasilno suprotstavljanje ovom rešenju; nema želje na obe strane za zajedničkim upravljanjem.	Mali; nema podršku ni Albanaca ni međunarodne zajednice.
Srbija i Crna Gora zadržavaju međunarodnu suverenost nad Kosovom; Kosovo ima potpunu unutrašnju samoupravu.	Ne rešava status, već ga odlaže bez međunarodnog prisustva; velika verovatnoća za sukob.	Mali; naročito zato što će međunarodno prisustvo verovatno biti nastavljeno dok se ne reši konačan status.

da se Kosovo ujedini sa Albanijom, ili da podstiče secesionističke pokrete u Makedoniji.

Neki aspekti ovog pristupa prihvaćeni su u okviru modela "standardi pre statusa", iako ovaj model ne obećava nezavisnost, već samo diskusije o nezavisnosti. Ovaj pristup se takođe zasniva na uslovima koje je Evropska zajednica proglasila 1991. godine u vezi s republikama naslednicama SFRJ. Plan očigledno više sledi zahteve kosovskih Albanaca, dok Srbiji i Crnoj Gori ostavlja vrlo ograničenu ulogu (osim moguće uslove za dobre veze između Kosova i Srbije), ali u načelu uzima u obzir i zabrinutost srpske zajednice na Kosovu.

Poslednjih godina nastalo je mnogo planova za Kosovo. Čini se da su neodrživi "ideali" kako srpske vlade i većine političkih partija – povratak nekom obliku autonomije, tako i albanske političke elite – trenutna i безусловna nezavisnost. Da bi se postigla dugoročna stabilnost na Kosovu rešenje bi moralo: a) da reši (ili obeća da će rešiti) odnose između Kosova i Srbije; b) da Srbima na Kosovu ponudi bezbednost, određeno učešće u određivanju političke budućnosti Kosova i mogućnost samouprave; c) da obezbedi regionalnu bezbednost. Na sve opcije dodatno ograničavajuće utiče odbijanje međunarodne zajednice da prizna nove države ili promenu granica – čak i na osnovu međusobnog dogovora dveju strana.

Ova međunarodna ograničavanja, kao i zahtev kosovskih Albanaca za безусловnu nezavisnost, i nerazlikovanje politike za kosovske Srbe od politike za Kosovo kod srpske vlade, sugerišu da rešavanje konačnog statusa još nije moguće, čak i kada bi sve strane profitirale od rešavanja neizvesnosti koja već dugo opterećuje i Kosovo i Srbiju. Kao odgovor na sve to, Daniel Server iz američkog Instituta za mir definisao je "četiri ne" za bilo koji konačan status, umesto bilo kojeg konkretnog ishoda. Ona uključuju "ne" povratku srpske uprave nad Kosovom, "ne" podeli Bosne ili Makedonije, "ne" otuđivanju vlasništva Srba i "ne" nasilju.

U stvari, važniji od "spoljašnjeg statusa" Kosova biće njegov "unutrašnji status", to jest način na koji vlast vlada stanovnicima Kosova. Pre nego što se suočimo s pitanjem statusa, neophodna je diskusija koja ne bi bila određena simboličkim teretom međunarodnog suvereniteta, već potrebom zajedničkog upravljanja svih zajednica i samoupravom manjina.

Autor je urednik
"European Balkan Observera"

Kraj Zapadnog Balkana?

Regionalnom pristupu je Evropska unija pribegla kako bi uticala na stabilnost Zapadnog Balkana, ali se takav pristup sve više sužava jer se smanjuje region na koji se on odnosi

PIŠE:
PROF. VLADIMIR
GLIGOROV

Evropska unija je krajem marta objavila treći godišnji izveštaj o Zapadnom Balkanu, koji ovoga puta obuhvata samo četiri zemlje: Albaniju, Bosnu i Hercegovinu (BiH), Makedoniju i Srbiju i Crnu Goru (SCG). Hrvatska, iako nominalno pripada ovom regionu, izdvojena je pošto je u međuvremenu dobila pozitivno mišljenje o kandidaturi za članstvo u EU. Uz godišnji izveštaj i detaljne analize ovih zemalja (kojima se može dodati i pomenuto mišljenje o Hrvatskoj) objavljene su i ponude evropskog partnerstva, novog instrumenta za podsticaj daljeg procesa integracije Zapadnog Balkana u EU.

Kada se sve to pročita, postavlja se pitanje dalje strategije EU-a prema Zapadnom Balkanu, a naročito – da li još postoji regionalni pristup, ili se možda traži zamena za njega.

Proces stabilizacije i pridruživanja

Novi izveštaj o Jugoistočnoj Evropi se, kao što sam rekao, u stvari odnosi na krnji Zapadni Balkan, a do toga da se uopšte pišu ovi izveštaji došlo je usled potrebe da se uspostavi proces integracije ovog regiona sličan onome koji su prošle zemlje istočne Evrope (koje 1. maja postaju punopravne članice EU-a), a da ipak ne sadrži obavezu Evropske unije da aktivno radi na toj integraciji. Razloga za ovakav stav prema Zapadnom Balkanu ima više, ali je svakako najvažnija zabrinutost za bezbednost u ovom delu kontinenta. Usled toga se tražio način da se proces pridruživanja Evropskoj uniji poveže sa procesom stabilizacije, pa je ovim zemljama ponuđen sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. On dostiže na tzv. evropske ugovore kakve su imale zemlje istočne Evrope, osim što podrazumeva značajno različite obaveze kako država potpisnica tako i same EU. Države Zapadnog Balkana preuzimaju obavezu da regionalno sarađuju, što bi trebalo da obezbedi stabilizaciju regije, dok EU otvara svoja tržišta i daje finansijsku pomoć, pre svega za rekonstrukciju.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju bi

trebalo da vodi članstvu u Evropskoj uniji, rečeno je i na samitu EU-a u Solunu krajem juna 2003. Pokazalo se, međutim, da je reč o veoma sporom procesu. Do sada su samo Makedonija i Hrvatska potpisale ovaj sporazum, a jedino je onaj sa Makedonijom stupio na snagu (1. aprila 2004) pošto su ga ratifikovale sve članice EU-a i Evropski parlament. Hrvatski sporazum još nisu ratifikovali Ujedinjeno Kraljevstvo, Holandija i Italija. Sa Albanijom su pregovori u toku, dok će sa BiH početi tek pošto ispuni 16 preduslova, koji svi zadiru u sistemska pitanja ove države. SCG je na samom početku procesa, jer Evropska komisija tek treba da objavi mišljenje o spremnosti ove zemlje da započne pregovore o sporazumu sa EU. U okviru SCG postoji i poseban proces za Kosovo, sličan kao i za druge zemlje, osim što ne podrazumeva potpisivanje ugovora jer Kosovo nije suverena država.

Ova sporost je delimično posledica činjenice da je reč o asimetričnom procesu, gde brzina procesa najviše zavisi od samih zemalja Zapadnog Balkana, dok se Unija više stara o stabilizaciji nego o pridruživanju. Ova strategija Unije je bila kritikovana posebno od strane država Zapadnog Balkana. Počelo se od toga da je potrebno da se Unija čvrsto obaveže da će sve ove zemlje primiti u članstvo, a potom su izraženi zahtevi za većom i usmerenijom finansijskom pomoći. Region je naročito bio u žiži interesovanja u prvoj polovini prošle godine kada je Grčka predsedavala Unijom, i kada je došlo do ideje o sklapanju evropskog partnerstva. Nezavisno od toga gde se pojedine zemlje nalaze u procesu sklapanja sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, one će imati ugovor o evropskom partnerstvu.

Partnerstvo podrazumeva konkretnije obaveze i zemalja Zapadnog Balkana i EU-a. Za razliku od ranijih godina kada se samo navodilo koje su sve reforme potrebne kako bi se ova regija približila Evropskoj uniji, sada se navode kratkoročne i srednjoročne mere koje bi trebalo sprovesti. Takođe, Unija uvodi nove instrumente kojima će potpomoći ovaj proces, što podrazumeva i njeno veće tehničko, ali i veće finansijsko angažovanje. I dalje sve najviše zavisi od samih zapadnobalkanskih zemalja.

U tom kontekstu bi trebalo posmatrati i

pozitivno mišljenje o kandidaturi Hrvatske za članstvo u Uniji. Time se želi staviti do znanja da je EU otvorena za zemlje Zapadnog Balkana i da samo od njih zavisi kojom će se brzinom integrisati u Uniju. Mišljenje o Hrvatskoj ukazuje na sve već poznate probleme sa kojima se ona suočava, ali se svejedno daje preporuka Komisiji da počne pregovore jer se ističe jasno izražena volja Hrvatske da pitanje integracije u EU stavi ispred domaćih i regionalnih problema i sukoba.

Ovaj primer već gleda da sledi Makedonija, koja je takođe podnela aplikaciju za članstvo. Da li će odgovor Evropske komisije biti isto tako povoljan kao u slučaju Hrvatske teško je reći, ali je jasno da će mnogo zavisiti od toga da li će doći do slične promene političke orijentacije kao što je bio slučaj sa Hrvatskom. Ako se oceni da jeste, tada će i Makedonija postati kandidat za člana Evropske unije. U tom slučaju bi evropsko partnerstvo zaista preraslo u partnerstvo za integraciju, što je bio prvobitni naziv koji je predložila Komisija. Nema sumnje da će primere Hrvatske i Makedonije slediti i druge zemlje regiona.

Sudbina regionalnog pristupa

U godišnjem izveštaju i u aneksu o evropskom partnerstvu se jasno kaže da zemlje Zapadnog Balkana moraju da ispune kriterije iz Kopenhagena, ali i one koji su specifični za region, među koje spadaju i saradnja sa Tribunalom u Hagu i regionalna saradnja. Ovim drugim se potvrđuje da je još na snazi regionalni pristup, mada sada više nije jasno koji je njegov sadržaj. Naime, kada je ustanovljen, ubrzo posle završetka rata u BiH, on je sadržao uslov da neka zemlja ne može da napreduje u

integraciji sa Evropskom unijom brže nego u integraciji sa zemljama u regionu. Drugim rečima, ova dva procesa bi trebalo da teku paralelno. U istom tom duhu je nastao i Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope. U najnovijim dokumentima Evropske komisije, međutim, ne pominju se mnogo ni regionalni pristup niti Pakt za stabilnost.

Znači li to da se potpuno odustalo od regionalnog pristupa? Ovde je potrebno biti načisto da se regionalnom pristupu pribeglo kako bi se uticalo na stabilnost regije. Bezbednost je gotovo uvek regionalni problem, a to je svakako tačno u slučaju Zapadnog Balkana. Zapravo, ovaj region je nastao upravo iz tog razloga: jedino što povezuje ove zemlje jeste bezbednost. Hrvatska i Albanija pripadaju istom regionu samo zato što ih – makar posredno – povezuju problemi bezbednosti u BiH i na Kosovu. Srbiju i Crnu Goru oba povezuju neposredno sa svim zemljama u okruženju. Iz ovoga se može zaključiti da će regionalni pristup imati istu sudbinu koju imaju i problemi bezbednosti. Tamo gde oni i dalje postoje, regionalni pristup će biti i dalje primenljiv.

Recimo, Makedonija se trudi da se oslobodi regionalnih problema, jer će inače njena integracija u Evropsku uniju zavisiti od toga šta će činiti drugi, a ne šta će činiti ona. Ocena o Makedoniji – koja se nalazi u godišnjem izveštaju i u posebnoj studiji o Makedoniji – nesumnjivo vodi računa o tome. Kao i u slučaju Hrvatske, veoma je važno da i Makedonija ostvari konsenzus oko strategije integracije u Evropsku uniju. Isto važi i za BiH, gde je upravo nedostatak tog konsenzusa najveća prepreka daljem napretku u integraciji.

Nema, dakle, sumnje da se sve više suža-

va regionalni pristup, jer se sve više smanjuje region na koji se on odnosi. Hrvatska se više ne može smatrati zemljom koja pripada Zapadnom Balkanu, bez obzira na to što i dalje ima obavezu da razvija saradnju sa susedima u tom regionu. Tim putem teži da ide i Makedonija, a potom Albanija i BiH. Koliko će u tome biti uspešne teško je reći, ali je to svakako put kojim se ide ka Evropskoj uniji. To naravno ne bi trebalo da znači da saradnja u regionu nije važna, naprotiv, ona će za pojedine zemlje rasti vremenom, jer će se odnosi normalizovati i jer će jačati poslovne i društvene veze. Ovaj regionalizam, međutim, podrazumeva da nestane potreba za regionalnim pristupom koji ima za cilj da smanji opasnost od sukoba i drugih pretnji bezbednosti.

Srbija, Crna Gora i Kosovo

Kada se samo pogleda izveštaj o SCG, postaje jasno da je reč o veoma komplikovanoj stvari. U kontekstu ovoga što sam rekao o regionalnom pristupu, jasno je da se on primenjuje na SCG. Dok je bilateralni pristup postao dominantan kada je reč o drugim zemljama Zapadnog Balkana, Srbija i Crna Gora (a tu valja uključiti i Kosovo) ne mogu da napreduju u integraciji sa Evropskom unijom ukoliko ne napreduju u međusobnoj integraciji. Ovaj stav određuje odnos prema državnoj zajednici kao i prema konačnom statusu Kosova. Jasno je iz toga da su problemi bezbednosti i dalje od najvećeg značaja kada je reč o SCG i Kosovu. Budući da integracija ova tri politička entiteta ne ide nekom velikom brzinom, integracija sa Evropskom unijom je takođe veoma usporjena. U stvari, reč je o jedinoj zemlji ili zajednici u regionu, a i šire, koja nema nikakve ugovorne odnose sa EU-om. To će, jasno je, tako ostati sve dok se ne otklone problemi koji održavaju rizičnu bezbednosnu situaciju na prostoru SCG. Naravno, spisak kratkoročnih i srednjoročnih zadataka pred kojima se nalaze Srbija, Crna Gora i Kosovo je daleko duži i obuhvata zapravo sve, budući da je tako malo učinjeno. Ipak, ključni prvi koraci su oni koji se odnose na probleme bezbednosti i saradnje sa međunarodnom zajednicom u oblastima koje su sa njom povezane, posebno sa Tribunalom u Hagu.

U sledećih nekoliko godina biće doneta odluka o integraciji zemalja Jugoistočne Evrope i Zapadnog Balkana. Do kraja decenije, jasno je, Bugarska, Rumunija i Hrvatska će biti članice Evropske unije. Makedonija će pregovarati o članstvu, a možda i BiH. Kako sada stoje stvari, Albaniji će biti potrebno više vremena, pre svega zbog toga što je reč o veoma nerazvijenoj zemlji. Jedino je neizvesno šta će biti sa Srbijom, Crnom Gorom i Kosovom.

Autor je istraživač u Bečkom institutu za međunarodna ekonomska istraživanja (WIIW) i član saveta BeCEI-a

JEDAN (ŠALJIVI) SCENARIO

2007. Bugarska i Rumunija ulaze u EU.

2010. Hrvatska ulazi u EU.

2015. U EU ulaze i Makedonija, BiH, Turska, Albanija, Kosovo, Srbija i Crna Gora.

2017. Zapošljava se prvi naš čovek u administraciji EU-a.

2018. Prvi naš čovek u administraciji EU-a zapošljava svoju, ženu i kumovu svojtu, kao i članove porodica najbližih komšija, a i neke ljude iz svog zavičaja.

2019. Naši već čine 10% administracije EU.

2022. Udeo naših u administraciji je 60%. EU administracija povećava plate tri puta, uvodi fleksibilno radno vreme i južnoslovenske jezike kao službene.

2024. Zbog stresa, 90% članova EU administracije je na bolovanju. Najviše bolovanja beleži se u periodu od 15.6. do 15.10. i od 15.12. do 15.1. Bolesnici su viđeni po Mediteranu, na Baliju i Alpima, gde se o trošku EU leče od stresa. Zakonom se uređuje da EU snosi najveći deo troškova lečenja bolesnih. Do njihovog povratka na posao zapošljavaju se novi radnici.

2025. Broj Zapadnih Balkanaca u EU administraciji je 90%. Makedonci na referendumu ponovo odbacuju evro.

2026. Dolazi do rezanja troškova i otpuštaju se čistice, kuvari, vozači - svi do jednog belgijski državljani. Udeo Balkanaca u EU administraciji doseže 99,3%.

2027. Hrvatska dobija nove kredite EU-a, među kojima i onaj za uzgoj dudovog svilca i čubastog gnjurca. Hrvatsko predsedništvo okončava šestomesečni mandat. Crna Gora uspešno okončava proces privatizacije. Od januara 2028. predsedavanje Unijom preuzima Beograd.

2028. Nemačka u februaru istupa iz Evropske unije. Mesec dana kasnije to čine Francuska i Finska, a do kraja godine, za vreme albanskog predsedavanja, i Velika Britanija, Belgija, Danska, Švedska, Holandija, Luksemburg, Italija, Španija, Portugalija, Austrija, Česka, Litvanija, Letonija, Estonija, Grčka i Slovenija. Sve ove zemlje uvode rigorozan vizni režim za državljane zemalja EU-a.

(Vic koji ovih dana kruži Balkanom)

EF

Napredak sporiji od očekivanog

Najnoviji godišnji izveštaj Evropske komisije o procesu stabilizacije i pridruživanja zemalja Zapadnog Balkana ocenjuje da smo još daleko od članstva u EU, ali primer Hrvatske, koja je najdalje odmakla ka statusu kandidata, potvrđuje da su vrata Evropske unije otvorena i za nas

“**N**apredak je sporiji od onog koji bismo mi želeli, a mnogi problemi na koje smo ukazali prošle godine još nisu rešeni”, izjavio je Kris Paten, komesar za spoljnotpolitičke odnose EU-a, nakon objavljivanja najnovijeg, trećeg po redu godišnjeg izveštaja Evropske komisije (EK) o procesu stabilizacije i pridruživanja država Zapadnog Balkana Evropskoj uniji. Očigledno je da, uz sva priznanja političkim i ekonomskim reformama koje su preduzete od prošlog marta, zemlje regiona još imaju mnogo toga da urade na dostizanju evropskih standarda i da, sa izuzetkom Hrvatske, još nismo spremni za ozbiljnije pregovore o približavanju EU-u.

Hrvatska, zahvaljujući pozitivnom mišljenju o svojoj kandidaturi za članstvo u Uniji, ovoga puta nije uvršćena među ostale zapadnobalkanske zemlje, niti je obuhvaćena izveštajem EK-a o individualnom progresu svake od njih. Njen napredak je predmet posebne analize koja sad već izlazi iz okvira procesa stabilizacije i pridruživanja. Uz očigledno priznanje da je u ovom procesu najdalje odmakla, međutim, i Hrvatska je dobila listu zaduženja koja je čekaju pre nego što pređe na novi, viši nivo pregovora sa EU-om.

Sa stanovišta suseda iz regiona, pozitivno mišljenje o kandidaturi Hrvatske za članstvo u EU-u potvrđuje da su vrata Evropske unije i za njih otvorena, kad ispune uslove predviđene kriterijumima iz Kopenhagena i sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju, u čemu bi trebalo da im pomognu i “evropska partnerstva”, novi podsticajni instrument EU-a za Zapadni Balkan, predstavljen prošle godine na Solunskom samitu Evropske unije. Evropska partnerstva, tvrde zvaničnici iz Brisela, predstavljaju prekretnicu u odnosu između EU-a i zemalja Zapadnog Balkana, pored ostalog i zato što su “krojena” prema specifičnim potrebama svake od njih. Kako se navodi u izveštaju EK-a, ona treba da pomognu vladama zapadnobalkanskih država da utvrde kratkoročne i srednjoročne prioritete u procesu približavanja EU-u, na osnovu kojih će izgraditi

pravne i institucionalne osnove, administrativne kapacitete, za usvajanje evropskih standarda i pravila (odnosno “aki kominotera”).

Ovi će prioriteti, s druge strane, biti polazište za programe (finansijske i druge) pomoći kojima će EU podstaći i ubrzati proces evropske integracije Zapadnog Balkana. Očigledno je, naime, da taj proces, naročito kad je reč o uspostavljanju funkcionalne tržišne ekonomije, ide sporije nego što je bio slučaj u tranzicionim privredama srednje i istočne Evrope (misli se pre svega na osam država koje prvog maja postaju članice EU-a).

Evropska komisija i u ovogodišnjem izveštaju kao zajedničke prioritete svih zemalja obuhvaćenih procesom stabilizacije i pridruživanja navodi jačanje regionalne saradnje (koja se zasniva na dobrosusedskim odnosima, a oni počinju pomirenjem među nekad sukobljenim stranama – kojeg, međutim, ne može biti dokratni zločinci ne budu izvedeni pred sud, otuda i insistiranje na saradnji sa Haškim tribunalom); suzbijanje organizovanog kriminala i korupcije (bez toga nema vladavine prava ni političkih i ekonomskih reformi) i podelu vlasti na svim nivoima (na kojoj, uostalom, počivaju demokratske institucije).

Tako se i primedbe upućene regionu u celini, u stvari, svode na šest “političkih” tačaka (funkcionalne demokratske institucije, puno poštovanje ljudskih i manjinskih prava, vladavina prava, suzbijanje korupcije i organizovanog kriminala, puna saradnja sa Haškim tribunalom i jačanje upravljačkih kapaciteta) i tri “ekonomske” (poboljšanje poslovne klime, povećanje proizvodnje, izvoza i konkurentnosti domaćih firmi i privlačenje stranih investicija).

U izveštaju se, pored ostalog, primećuje da zemlje regiona nisu ni izdaleka uspele da iskoriste trgovinske pogodnosti koje im je pružila EU (pre svega ukidanjem carina) kako bi povećale izvoz na tržište EU-a, a razlog je u manjkavostima njihovih privrednih sistema: nedovoljnoj konkurentnosti, nediverzifikovanoj proizvod-

nji, neusaglašenosti standarda i kvaliteta robe... Albanija i SCG su, izgleda, najviše profitirale od ovih mera, kaže se u izveštaju.

Koliko su pojedine zemlje regiona odmakle u ispunjavanju ovih uslova ili, bolje rečeno, koliko je koja od njih (trenutno) udaljena od članstva u Evropskoj uniji? Pored Hrvatske (koja je to učinila 29. oktobra 2001), sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU-u potpisala je još samo Makedonija (9. aprila 2001, i on je dosad jedini stupio na snagu 1. aprila ove godine, jer su ga ratifikovale sve članice EU-a, dok sporazum sa Hrvatskom nisu ratifikovali Italija, Holandija i Ujedinjeno Kraljevstvo). Ove dve zemlje su i zvanično podnele zahteve za ulazak u EU, odnosno za sticanje statusa kandidata za članstvo, pri čemu je Hrvatska dobila pozitivan odgovor, a Makedonija ga još čeka. Albanija je u procesu pregovaranja o zaključenju sporazuma, a za Bosnu i Hercegovinu je sačinjena studija o izvodljivosti kao prvi korak ka sporazumu. Srbija i Crna Gora je na začelju ovog procesa, jer nije dobila ni tu početnu ocenu o spremnosti za početak pregovora sa EU-om. Stručnjaci Evropske komisije su odložili završetak studije da bi, kako je rečeno, vlastima državne zajednice dali više vremena da ispune preostale uslove, posebno one iz političkog domena, ustavnih aranžmana i Akcionog plana.

Srbija i Crna Gora

Naša zemlja, navodi se u izveštaju EK-a, ne ispunjava u potpunosti svoje međunarodne obaveze, a pre svega ne sarađuje dovoljno sa Haškim tribunalom. Brisel zamera SCG

BEOGRAD

Pomoć Evropske unije SCG

U izveštaju Evropske komisije podseća se da je od 2000. godine zaključno sa 2003. godinom Unija dala SCG 1,6 milijardi evra finansijske pomoći, a samo u okviru programa CARDS (finansijskoj pomoći u okviru procesa stabilizacije i pridruživanja) SCG je u istom periodu dobila 898 miliona evra. Ove godine pomoć u okviru potonjeg programa uglavnom je usmerena na dugoročan razvoj i podršku nastavku institucionalnih reformi i to sa 214 miliona evra za Srbiju i 15 miliona evra za Crnu Goru. Donatori su obećali da će samo u 2004. godini odvojiti za Srbiju i Crnu Goru 1,1 milijardu evra. Program CARDS za ceo Zapadni Balkan u periodu od 2000. do 2006. godine iznosi pet milijardi evra.

i nedovoljnu funkcionalnost državne zajednice. Usvojeni su, doduše, Ustavna povelja i Akcioni plan za harmonizaciju ekonomskih sistema Srbije i Crne Gore, ali nijedan od ova dva dokumenta nije primenjen u punoj meri, naročito potonji.

Radmila Milivojević, sekretar Kancelarije Vlade Srbije za pridruživanje EU-u, ističe da će Akcioni plan biti glavna tema i predstojećeg, četvrtog po redu stručnog sastanka predstavnika EU-a i SCG u okviru "unapređenog trajnog dijaloga" (naslednika nekadašnje Konsultativne radne grupe). Dok između Srbije i Crne Gore ne bude postignut dogovor, neće biti ni studije o izvodljivosti, niti odgovarajućeg "evropskog partnerstva" od kojeg će umnogome zavisiti dalja finansijska podrška EU-a budućim kandidatima za članstvo, podseća Radmila Milivojević pozivajući se na izveštaj EK-a. Većina prioriteta iz ovog dokumenta se, međutim, vezuje za (nepostignutu) funkcionalnost državne zajednice. Prema njenim rečima – a sličnu ocenu o svojoj državi iznosi i crnogorska "evropska kancelarija" – Srbija će biti sasvim spremna za pregovore sa EU-om čak i ako dođe do razmimoilaženja na nivou državne zajednice.

Neslaganja u tumačenju i sprovođenju ustavnih aranžmana utiču negativno na opšti konsenzus o budućnosti državne zajednice, što se, takođe, odrazilo i na usporavanje reformi u mnogim ključnim oblastima i dovelo do zaostajanja SCG za susedima iz regiona, navodi se u izveštaju EK-a. Republičke institucije u Srbiji iskazale su elastičnost i stabilnost posle ubistva premijera Zorana Đinđića, ali je uvođenje vanrednog stanja (mada je ono pomoglo u suzbijanju kriminala) uticalo na poštovanje ljudskih prava i vladavinu prava, ocenjuje EK i zaključuje da su političke reforme zato bile polovič-

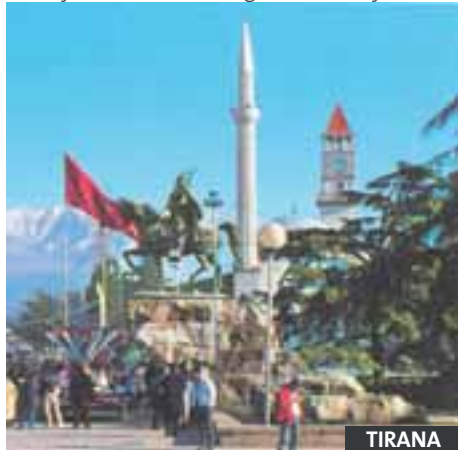
ne. Ostvaren je napredak u reformi armije, u zaštiti manjinskih prava i regionalnoj saradnji, ali su reforme policije i pravosudnog sistema išle sporije nego što se očekivalo.

Šef delegacije Evropske komisije u našoj zemlji, ambasador Džefri Baret, rekao je – predstavljajući članovima proširenog skupštinskog Odbora za evropske integracije Srbije izveštaj EK-a i dokument o evropskom partnerstvu – da je ispunjavanje obaveza prema Haškom tribunalu, kao i jačanje vladavine zakona i demokratskih institucija, ključno i za dalju političku reformu i za bliže odnose SCG sa EU-om. Baret je ocenio da je ekonomska stabilnost u zemlji očuvana, iako uz usporavanje strukturnih reformi, ali da je nezaposlenost i dalje velika, da primena Ustavne povelje još nije potpuna, nije formiran sud SCG, unutrašnje tržište ne funkcioniše, a Akcioni plan harmonizacije ekonomskih odnosa između Srbije i Crne Gore ostao je nedovršen u ključnim pitanjima kao što su carine za 56 poljoprivrednih proizvoda, usklađivanje carina i prelevmana. On je objasnio da je studija izvodljivosti odložena upravo kako bi se vlastima dalo više vremena da ovo dovrše.

Ambasador Baret je preneo zadovoljstvo EU-a zbog pokretanja dijaloga Prištine i Beograda ("koji su nažalost prekinuti") i izrazio nadu da će uskoro biti nastavljeni, s tim da, iako Evropska komisija podržava odluku o operacionalizaciji standarda za Kosovo, incidenti sredinom marta pokazuju da Kosovo treba čvršće uključiti u proces stabilizacije i pridruživanja. Zato je Komisija predložila nadležnim vlastima posebnu listu prioriteta i preporuka koji se odnose na Kosovo.

Albanija

Albanija, podseća se u izveštaju Evropske komisije, prošla je od januara prošle godine, kad je sa EU-om počela zvanične pregovore o zaključenju sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, devet rundi razgovora, ali nije daleko

TIRANA

odmakla na ispunjenju zadataka koji su još tada bili pred njom. Doduše, politička klima nije bila najpogodnija za nastavak reformi: borba za vlast unutar vladajuće Socijalističke partije nepovoljno je uticala na stabilnost vlade i njenu pažnju preusmerila sa reformskog programa na unutrašnje stranačke razmirice i preganjanje sa opstrukcijama opozicije. Na ekonomskom planu je postignut dalji rast BDP-a (sa 4,7 na 6 odsto), inflacija je ostala u planiranim granicama (3,3 odsto) a veliki uspeh je bila privatizacija najveće banke u zemlji. Ipak, poslovni ambijent je daleko od pogodnog, a dodatno je opterećen korupcijom, kriminalom i birokratijom.

Komisija preporučuje intenziviranje reformi u pet oblasti: (1) suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i šverca, (2) jačanju sudstva i javne administracije, (3) daljem uspostavljanju demokratije (pre svega demokratskim izborima) i političke stabilnosti, (4) poštovanju ljudskih i prava manjina i (5) u ekonomiji, posebno u fiskalnoj politici, povećanju efikasnosti carina i poreskih organa.

Albanija je od 1991. godine dosad dobila pomoć od EU-a u visini od 1,273 milijarde evra, i to do 2001. iz programa PHARE, a nakon toga iz programa CARDS.

Bosna i Hercegovina

Evropska komisija ocenjuje da ni u jednoj od 16 tačaka iz studije o izvodljivosti – koje bi BiH trebalo da ispuni da bi započela pregovore o sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju – nije postignut željeni napredak, mada je bilo izvesnih skromnih pomaka. Nisu, dakle, uspostavljene efikasnija vlada, efikasnija javna administracija i efikasnije sudstvo, nisu doneti svi zakoni za povratak izbeglica i još nema pune saradnje sa Haškim tribunalom. Nema pouzdane statistike na nivou BiH niti usaglašenog budžetskog planiranja i zakona o budžetu; nema jedinstvenog tržišta BiH niti koherentne trgovinske politike. Nije dovršena reforma carinskog sistema. Direkcija za evropske integracije se tek uhodava, što se može, u još manjoj meri, reći i za integrisano tržište energenata (struje). Nije donet zakon o radio-difuziji, a ostalo je još mnogo toga da se uradi i oko azila, migracije, borbe protiv organizovanog kriminala...

Tenzije između vlade BiH i vlada entiteta i dalje nepovoljno utiču na reforme, naročito na ekonomskom planu. Smanjuje se strana pomoć, pa bi trebalo povećati udeo stranih privatnih investicija i preispitati upravljanje državnim budžetom. Najveći napredak je učinjen u poreskoj reformi i suzbijanju šverca ljudi,

SARAJEVO

ali su ovi uspjesi umanjeni zaostajanjem u drugim oblastima.

Ako ubrza reforme, ova bi zemlja mogla da počne pregovore o pridruživanju Evropskoj uniji sledeće godine, izjavio je šef misije Evropske komisije u BiH Majkl Hemfris, ocenivši nade bosanskih vlasti da će pregovore sa EU-om početi već krajem ove godine kao "apsolutno nemoguće".

"Jasno je da je vlada na nivou države i dalje nerazvijena, da napetost između države i entiteta i dalje ometa rad i reforme vlade i to je, na neki način, ključ", rekao je Hemfris, priznajući da je značajan pomak ostvaren u oblasti reforme odbrane i obaveštajnih službi. Mnogi zakoni su usvojeni, ali se u praksi ne sprovode, dok saradnja sa Haškim tribunalom napreduje suviše sporo i često tek uz pritiske iz inostranstva.

Makedonija

SKOPLJE

Makedonija je, uprkos teškoj ekonomskoj situaciji u kojoj se našla prošle godine, učinila izvestan napredak, ali se ipak u mnogim oblastima nalazi još na početku reformi. Politička stabilnost je očuvana u dobroj meri zahvaljujući podršci međunarodne zajednice (vojnoj operaciji EU snaga "Konkordija" i novoj policij-

skoj misiji "Proksima"), ali je potreban dodatni napor vlade i stanovništva da odgovorno, uz puno poštovanje zakona, zadrži takvo stanje. Makedonija je postigla i makroekonomsku stabilnost i pristupila Svetskoj trgovinskoj organizaciji, ali još ne uspeva da obezbedi znatniji priliv stranih investicija niti konkurentnost koja bi pospešila razvoj privrede.

U periodu od 1992. do 2002. godine Makedonija je primila 677 miliona evra pomoći od EU-a, naredne godine 43,5 miliona, a za ovu je odobren iznos od 51 milion evra.

Hrvatska

Nakon što je šef misije EU-a u Hrvatskoj Žak Vinenberže predao premijeru Ivi Sanaderu pozitivan odgovor Komisije na zahtev Hrvatske da bude primljena u EU, u Hrvatskoj je zavladała prava euforija. Snažnu podršku molbi Hrvatske pružili su u prvom redu Austrija i Nemačka, ali i Irska koja upravo predsedava Evropskom unijom. Čak su i skeptični Britanci i Holanđani bili "za" jer je prevladalo uverenje da treba nagraditi hrvatske napore, a posebno slanje čak osam optuženih za ratne zločine u Hag – što je nova hrvatska vlada obavila ekspresno i bez oklevanja.

Ocenjujući kao pozitivnu molbu Hrvatske da dobije status kandidata za člana EU-a, Evropska komisija u svom izveštaju od 20. aprila navodi, pored ostalog, da je reč o državi sa funkcionalnom demokratijom, funkcionalnom tržišnom privredom i stabilnim institucijama koje garantuju vladavinu prava. Hrvatska u potpunosti sarađuje sa Haškim tribunalom, što se od nje očekuje i ubuduće (pre svega da Hagu isporuči preostale optuženike). Doduše, ona će morati da učini dodatne napore za puno poštovanje prava manjina i povratak izbeglica, da dovrši reformu sudstva i nastavi borbu protiv korupcije.

Komisija potvrđuje da je Hrvatska ispunila osnovne političke kriterijume iz Kopenhagena i uslove precizirane procesom stabilizacije i pridruživanja EU-u, kao i ekonomske kriterijume koji znače da bi njena privreda bila sposobna da se uključi u tržište EU-a i izdrži jaku konkurenciju s kojom će biti suočena. Takođe, ocenjeno je da će Hrvatska biti u stanju da odgovori svojim međunarodnim obavezama, odnosno obavezama koje proističu iz članstva u EU, doduše, uz primedbu da će puno usaglašavanje sa "aki kominoterom" u nekim oblastima, kao što je ekologija, biti moguće samo na duži rok i uz dosta investiranja. Preporučuje se da EU pripremi pretprijemnu strategiju pomoći Hrvatskoj, u skladu sa prioritarnim ciljevima koji su utvrđe-

ni dokumentom o evropskom partnerstvu.

Hrvatska je od EU-a dosad dobila pomoć u iznosu od 616 miliona evra, i to 367 miliona u periodu 1991–2000. godine, zatim 60 miliona u 2001. i 189 miliona evra (iz programa CARDS) za razdoblje 2002–2004.

U Briselu veruju da će podrškom Hrvatskoj ohrabriti i druge zemlje Zapadnog Balkana da energičnije nastave sa reformama. Zagreb je, međutim, svestan da pozitivno mišljenje nije i konačna ulaznica u EU. Čeka se odluka Evropske unije o datumu početka pregovora, koji – ukoliko se oduži – može ugroziti optimistične planove Hrvatske da postane članica EU-a već 2007. godine, za kad je predviđen ulazak dve "starije" kandidatkinje, Rumunije i Bugarske (treća, Turska, mogla bi da i formalno postane kandidat tek krajem ove godine).

ZAGREB

Hrvatska, u međuvremenu, mora da obavi još dosta toga kako bi se uskladila sa evropskim standardima, navodi se u odluci, pre svega da obezbedi prava manjina, povratak izbeglica i vraćanje njihove imovine, da dovrši reformu sudstva i isporuči Haškom tribunalu generala Antu Gotovinu, koji je u bekstvu. Takođe, tri sadašnje članice EU-a, kako smo naveli, još nisu ratifikovale hrvatski sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a nakon 1. maja će to morati da uradi i deset novih članica EU-a, što dodatno usporava i usložnjava celu stvar. Uz to, sudbini hrvatske kandidature za EU mogu zakomplikovati i predstojeći izbori za Evropski parlament. Kako ni neke bogate i razvijene zemlje, kao što su Austrija ili Finska, nisu mogle pune dve godine da završe pregovore sa EU-om, za Hrvatsku eksperti predviđaju da bi oni mogli potrajati i dvostruko duže.

BeCEI

Kako ispunjavamo obaveze iz članstva u Savetu Evrope

SCG ne postupa u skladu sa obavezama stečenim članstvom u Savetu Evrope: Vlada Srbije snosi isključivu odgovornost za blokadu saradnje sa Haškim tribunalom i kažnjavanje odgovornih za ratne zločine, dok su obe države članice odgovorne za nefunkcionisanje zajedničkih institucija

Trećeg aprila navršilo se godinu dana od prijema državne zajednice Srbija i Crna Gora (SCG) u Savet Evrope (SE). Istovremeno sa prijemom u ovu najstariju evropsku organizaciju, u skladu sa Rezolucijom (2003)3 Komiteta ministara, SCG je pozvana da ispunji obaveze koje se tiču izgradnje demokratskih institucija, saradnje sa Haškim tribunalom, suočavanja sa prošlošću i poštovanja vladavine prava i ljudskih prava.

1. Izgradnja demokratskih institucija

1.1. Ustavnom poveljom SCG, usvojenom 4. februara 2003. godine, predviđeno je usklađivanje republičkih ustava sa njenim tekstom u roku od šest meseci i konstituisanje institucija državne zajednice u roku od 30 dana od dana stupanja na snagu Ustavne povelje. Novi republički ustavi, međutim, nisu doneti niti je konstituisan Sud SCG.

1.2. Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji održani su 28. decembra 2003. godine, nakon čega je konstituisana Narodna skupština Republike Srbije, u kojoj najveći uticaj ima neformalna koalicija Demokratske stranke Srbije i Srpske radikalne stranke. Trećeg marta 2004. godine, uz pomoć SPS-a, izabrana je manjinska vlada koju čine DSS, G17 plus i koalicija SPO-NS. Skupština je izmenila Zakon o izboru narodnih poslanika i Zakon o izboru predsednika Republike, čime je ukinut cenzus od pet odsto za ulazak u parlament političkim strankama i koalicijama stranaka nacionalnih manjina, i olakšana procedura izbora predsednika Republike. U Crnoj Gori trenutno sve opozicione stranke i dalje bojkotuju rad skupštine, što onemogućava njeno normalno funkcionisanje, ali uprkos tome, parlament je krajem 2003. godine usvojio Krivični zakon, Zakon o krivičnom postupku i Zakon o javnom tužilaštvu.

2. Zvanična istina i odgovornost za počinjene zločine

Od 5. oktobra 2000. godine Vlada Srbije je predala Tribunalu bivšeg predsednika Slobodana

Miloševića i još devet optuženih. Osam optuženih se dobrovoljno predalo. Vlada Srbije predstavila je svoje odluke u javnosti kao uslov međunarodne zajednice za dobijanje donacija i kredita, a ne kao činjenicu da je reč o optuženima za genocid i zločine protiv čovečnosti.

Nova vlada Srbije nije predala Tribunalu nijednog optuženog, iako se, prema podacima Tribunala, 15 optuženih nalaze u Srbiji. Skupština Srbije je 30. marta 2004. godine usvojila Zakon o pravima optuženih pred Haškim tribunalom i članovima njihovih porodica, koji je u suprotnosti sa domaćim i međunarodnim normama koje se tiču jednakosti građana pred sudom.

Vlada se javno zalaže za organizovanje domaćih suđenja za ratne zločine i ustupanje haških slučajeva domaćem pravosuđu. Međutim, ključni problemi domaćih suđenja za ratne zločine jesu nepostojanje zakona o zaštiti svedoka i pravno neregulisano pitanje korišćenja haških dokaza. Poseban problem predstavlja činjenica da između sudova i tužilaštava nije uspostavljena saradnja na osnovu bilateralnih ugovora, nego se ona odvija od slučaja do slučaja.

Iako su SCG i Hrvatska ratifikovale Evropsku konvenciju o pružanju pomoći u krivičnopravnim stvarima, vlade pomenutih država nisu pokrenule mehanizme za njenu primenu. U Srbiji i dalje ne postoji spremnost Vlade za pokretanje procesa suočavanja sa prošlošću i preuzimanje odgovornosti za počinjene ratne zločine u vreme oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji.

2.1. Zakonom o saradnji sa Haškim tribunalom predviđen je postupak oslobađanja svedoka dužnosti čuvanja državne i vojne tajne, koji traje dugo i direktno utiče na odugovlačenje suđenja pred Tribunalom. Postojeći Zakon – iako je izmenama u aprilu 2003. godine izbrisan član 39 koji je zabranjivao predaju optuženih posle donošenja zakona – još nije u skladu sa odredbama Statuta Tribunala i Ustavne povelje koja priznaje primat međunarodnog prava u odnosu na unutrašnje propise. To se pre svega odno-

si na odredbe Zakona kojima se ograničava rad haških istražitelja na teritoriji SCG iz razloga nacionalne bezbednosti. Odredbe Zakona o ustupanju predmeta Tribunalu su u suprotnosti sa Statutom Tribunala koji daje prednost Tribunalu u odnosu na nacionalne sudove.

2.2. Pozivajući se na interese nacionalne bezbednosti, vlada SCG i Nacionalni savet za saradnju sa Tribunalom i dalje odbijaju da dostave haškom Tužilaštvu dokaze koji bi mogli da potvrde umešanost države Srbije i njenih institucija u zločine počinjene na teritoriji bivše Jugoslavije.

2.3. U maju 2001. godine MUP Srbije je izneo podatke da na teritoriji Srbije postoji nekoliko masovnih grobnica u kojima se nalaze posmrtni ostaci više od 900 kosovskih Albanaca, ubijenih na Kosovu tokom NATO intervencije. Te masovne grobnice su pominjane u javnosti do predaje bivšeg predsednika SRJ, 28. juna 2001. godine. Iako su ekshumacije masovnih grobnica u Batajnici, Petrovom Selu i Perućcu završene u decembru 2002. godine, do danas nije pokrenut nijedan krivični postupak. Prvi put je jedan vladin predstavnik, predsednik Komisije za nestale Gvozden Gagić, prilikom predaje ostataka 45 Albanaca UNMIK-u, 12. marta 2004. godine rekao da je reč o Albancima koji su umrli nasilnom smrću.

2.4. Umesto istine o počinjenim zločinima, u Srbiji se uporno osporava odgovornost bivšeg režima i oštro kritikuje svaki glas koji poziva na utvrđivanje odgovornosti i iznošenje istine kao uslova za uspostavljanje vladavine prava. U toku etničkog nasilja na Kosovu u martu 2004. godine nevladine organizacije u Srbiji su postale meta napada ekstremnih organizacija i pojedina koji opisuju nevladine organizacije kao neprijatelje srpskog naroda i isključive zaštitnike prava Albanaca i drugih ne-Srba.

3. Vladavina prava

3.1. Odlučujući po inicijativi Fonda za humanitarno pravo, Ustavni sud Republike Srbije (USS) je u martu 2004. godine doneo odluku da član 70. Zakona o sudijama Republike Srbije – koji reguliše pitanje izbora i prestanak dužnosti predsednika sudova – nije u skladu sa načelom podele vlasti propisanim u članu 9 Ustava Srbije. Time je USS demonstrirao privrženost načelima vladavine prava, nezavisnosti sudstva i podele vlasti.

U martu 2004. godine Narodna skupština je usvojila četvrtu izmenu Zakona o uređenju sudova, čime je konstituisanje novog sudske sistema odloženo do 1. januara 2007. godine, iako je prvobitno novi sistem sudske vlasti trebalo da bude postavljen do 1. oktobra 2002. godine.

“Srbija i Crna Gora prve godine članstva u Saveću Evrope nije sprovela sve reforme i ostalo je još mnogo obaveza koje državna zajednica mora ispuniti. Politička situacija u Srbiji, sa mnogo izbornih procesa poslednjih meseci, delom je objašnjenje za takvu situaciju. Izuzev ratifikacije dve važne Konvencije, o ljudskim pravima i protiv torture, državnu zajednicu čeka primena još većine obaveza”, rekao je **Valter Švimer**, generalni sekretar Saveta Evrope, u intervjuu podgoričkoj agenciji MINA (5.4.2004).

trašnjih poslova prethodne vlade ili će izaći sa novim predlogom.

Nova vlada je za generalnog inspektora MUP-a Srbije imenovala Vladimira Božovića, dosadašnjeg službenika Koordinacionog centra za Kosovo, koji u svom prethodnom poslu nije pokazao privrženost vladavini prava i poštovanju ljudskih prava nezavisno od nacionalne pripadnosti.

4. Ljudska prava

4.1. Skupština SCG je krajem 2003. godine ratifikovala Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i Evropsku konvenciju o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja. U odnosu na SCG, Evropska konvencija o ljudskim pravima je stupila na snagu 3. marta 2004. godine. Od tada je Evropski sud za ljudska prava u Strazburu postao nadležan za odlučivanje po predstavkama građana SCG koji nisu dobili zaštitu svojih prava pred domaćim sudovima u skladu sa standardima Evropske konvencije.

4.2. Na osnovu Zakona o radio-difuziji koji je usvojen u julu 2003. godine u Srbiji je osnovan Savet republičke Agencije za radio-difuziju, čiji je rad blokiran zbog nepoštovanja procedure u izboru članova. U medijima su veoma česte smene urednika i članova upravnih odbora iz političkih razloga. “Građanski list” je bio izložen ozbiljnim pretnjama zbog njegove kritike nacionalističke politike u Srbiji. U vreme etničkog nasilja na Kosovu, pod automobil TV B92 je postavljena bomba, a istraga još nije dala odgovor o razlozima takvog napada.

Poseban problem predstavlja eskalacija govora mržnje u dnevnim listovima “Kuriru”, “Internacionalu” i “Centru”. U tim medijima se na ružan način govori o etničkim i verskim manjinama, posebno o Albancima i nevladinim organizacijama za ljudska prava. “Kurir” i navodno satirični list “Naša krmača” objavili su tekstove koji vređaju ljudsko dostojanstvo Roma. U Srbiji još nije donet zakon o dostupnosti informacija od javnog značaja, koji bi obaveza državnih organa da novinarima, zainteresovanim građanima i organizacijama pruže sve

informacije od javnog interesa.

4.3. Garancije manjinskih prava – predviđene Ustavnom poveljom SCG, Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, kao i Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina – ne sprovode se delotvorno u praksi. Nisu obezbeđena sredstva za finansiranje saveta nacionalnih manjina, a nijedno ministarstvo u Srbiji nije nadležno za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. Romi su i dalje najugroženija nacionalna manjina. Oni su žrtve višestruke diskriminacije čiji je osnov rasna netrpeljivost.

Preko potreban zakon protiv diskriminacije nije donet.

Vlasti ne čine dovoljno na suzbijanju i kažnjavanju kršenja ljudskih prava koja su etnički, rasno i verski motivisana. Odsustvo preventivnih mera naročito je došlo do izražaja posle nasilja kosovskih Albanaca nad Srbima 17. marta 2004. godine, kada su u znak odmazde zapaljene džamije u Beogradu i Nišu i zabeleženi mnogobrojni slučajevi napada i uništavanja imovine vlasnika ne-Srba širom Srbije. Posle ovih događaja došlo je do smena u policiji na nižem nivou i hapšenja izvesnog broja učesnika, osumnjičenih za učešće u nasilju. Međutim, nije sprovedena nijedna istraga za krivična dela sa elementima nacionalne i verske mržnje niti je utvrđena odgovornost najviših funkcionera MUP-a.

EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

4.4. U Srbiji još nije usvojen zakon o ombudsmenu. Institucija ombudsmana postoji u Vojvodini, ali je njegova nadležnost ograničena. U Crnoj Gori je Zakon o zaštitniku ljudskih prava i sloboda usvojen početkom jula 2003. godine, a zatim je izabran i prvi zaštitnik ljudskih prava i sloboda.

SCG, dakle, ne postupa u skladu sa obavezama stečenim članstvom u Savetu Evrope. Vlada Srbije snosi isključivu odgovornost za blokadu saradnje sa Haškim tribunalom i kažnjavanje odgovornih za ratne zločine, dok su obe države članice odgovorne za nefunkcionisanje zajedničkih institucija. ■

Kosovo u plamenu

Uništene crkve i spomenici Kosmeta i Metohije ne pripadaju samo Srbima: oni su deo evropske i svetske baštine i naša obaveza je da u njihovu zaštitu uključimo međunarodne snage

PIŠE: PROF.
IRINA SUBOTIĆ

O kosovskim i metohijskim spomenicima, kao i o Hilandaru, govori se s ljubavlju, poštovanjem i patetikom kao o srži srpske duhovnosti, ali se niko ne usuđuje da glasno iskaže svoj strah da ćemo i dalje biti svedoci njihovog sistematskog, smišljenog, dobro organizovanog varvarskog uništenja. Uz pogrom srpskog naroda, spomenici su sredinom marta rušeni u prisustvu desetina hiljada policajaca i vojnika iz sastava UNMIK-a i KFOR-a, humanitarnih organizacija, predstavnika međunarodne zajednice i lokalnog življa. Teško je verovati da se zaista želi Kosovo promenjene istorije, bez memorije, bez bogatstva prošlosti, bez velikih i malih razlika, bez više od 1300 identifikovanih hrišćanskih spomenika, čemu treba dodati i dragocene ostatke antičkih civilizacija i tragove viševjekovne vladavine Otomanske imperije.

Podsetimo da je samo za tri dana minama i vatrom razoreno 35 crkava i manastira, grobalja i grobljanskih kapela: u Prizrenu prelepi hram Bogorodice Ljeviške i crkva Svetog Nikole Tutića iz XIV veka, kao i (obnovljene) crkve i manastiri iz XIV veka: Sveta Nedelja, Sveti Pantelejmon, Sveti Kuzman i Damjan, Sveti Arhanđeli, Bogoslovljija i Vladičanski dvor, crkva Svetog Nikole Runovića iz XVI veka... Prizrenska episkopija, koja se pod tim nazivom prvi put pominje još početkom XI veka, zamrla je 18. marta kada su evakuisani svi njeni žitelji, kao i biblioteka, arhiva i preostale manastirske i muzejske vrednosti. Porušen je i manastir Devič iz XV veka u Srbici, a zatim slede Peć, Đakovica, Uroševac, Štimlje, Obilić, Kosovska Mitrovica, Podujevo, Istok, Vitina, pet crkava u Prištini...

Sve se to nadovezuje na listu od 112 srpskih svetinja uništenih neposredno po dolasku međunarodnih snaga na Kosovo u leto 1999, a među njima su i mnogi srednjovekovni, stari i rekonstruisani spomenici: Mušutište, Zočište, Koriša, Šarenik, Nerodimlje, Klina, Lipljan, Belo Polje, Rudnik, Ljubižda, Kruševo, Đurakovac, Dolac, Samodreža, Siga, Pograđe, Čavići, Slovinje, Mlečane, Rugovska klisura...

Cilj ovih vandalizama nije tajna: mladi gnevni ljudi, vaspitani u duhu ideala nezavisnog Kosova koje im je još Josip Broz obećao, smatraju svojim pravom da iskorene i poslednji trag srpskog prisustva, a za pretekst uzimaju miloševićevsku politiku i stradanje islamskih spomenika tokom rata. Instrumentalizacija paralelizma nađena je i sada u paljenju Bajrakli džamije u Beogradu i Islam agine džamije u Nišu.

Uprkos visoko razvijenoj svesti modernog doba – da su prožimanja kultura i religija pravi evropski ciljevi i da na taj način Evropa želi da ih sačuva kao svoj identitet – pokazalo se da je u ovom slučaju međunarodna zajednica nemoćna. Postala je talac sopstvene teško ostvarive vizije demokratskog Kosova u kojem zajedno treba da žive različiti narodi. S druge strane, patriotska propaganda praznih obećanja nastoji da uveri zaslepljeni narod kako je jedino srpsko pravo da spasi Dečane, Gračanicu i Pečku patrijaršiju. Ali, ta sveta mesta ne pripadaju samo nama: ona su deo evropske i svetske baštine i naša obaveza je da u njihovu zaštitu uključimo međunarodne snage. U ovom času najbolji "ambasadori" naše kulture su umetnički i crkveni predmeti, a mnogi od njih nastali su i na Kosovu i Metohiji, predstavljeni na izložbi *Vizantija – Vera i moć* u njujorškom Metropolitenu muzeju.

Razaranje naše srednjovekovne baštine povod je za nove apele sa svih strana sveta. Već petnaest godina prizivamo mir na ovom prostoru, poštovanje ljudskih života i prava na kulturni, religiozni i svaki drugi identitet, pozivamo da prestanu rušenje i zatiranje svih tragova prošlosti, molimo ustanove sveta da daju svoj glas protiv uništavanja zajedničkog nasleđa, predlažemo da spomenici budu sredstvo izmirenja, a ne predmet mržnje i razaranja. Potrošene su mnoge reči, izgubljena mnogo nada, ali ma koliko ti iskazi podrške danas zvuče prazno, mi ih moramo prihvatiti i nastojati da se odista nađe neko trajno rešenje. To predlaže i panevropska federacija nevladinih organizacija za zaštitu baštine *Europa Nostra*, podsećajući svetske i evropske institucije da je "nasleđe simbol i garancija svakog etničkog identiteta" i da je, nažalost, upravo zbog toga ono cilj razaranja i uništenja.

Međunarodna zajednica bi morala da kon-

troliše poštovanje Haške konvencije iz 1954. i duh Ohridske deklaracije iz 2003. godine, a pre svega bi međunarodne snage na Kosovu morale da se obavežu da štite blago koje im je povereno, što znači da se ne sme smanjivati broj trupa, a među UNMIK-ovim i KFOR-ovim snagama morao bi da se nalazi i obučeni kadar za zaštitu baštine. Sasvim je jasno da se ne može imati poverenja da će Kosovska policijska služba voditi računa o spomenicima bilo kog porekla, a najmanje srpskog: tri martovska dana ove 2004. godine dovoljan su razlog za našu zebnju. S druge strane, Koordinacioni centar za Kosovo i Metohiju nije dovoljno operativan kad je baština u pitanju, a naša služba zaštite suočena je sa mnogim problemima. Čak i kada su spomenici bili zaštićeni, nije postojala svest o potrebi da se naše najvrednije nasleđe predstavi kao deo evropskog i kao takvo stavi pod okrilje UNESCO-a, drugim rečima da se internacionalizuje problem njegove bezbednosti. I danas je ta služba u teškoj situaciji: nedostaje mnogo dokumentacije o kosovsko-metohijskim spomenicima zato što nije blagovremeno sakupljana i sačuvana (u Beogradu); komplikovana je procedura ulaska na područje Kosova; ne sarađujemo potpuno sa svim ljudima dobre volje, sa stručnjacima i organizacijama željnim da nam pomognu; postoji razumljiv strah od lične ugroženosti... Rekonstrukcija i konzervacija koje predstoje, kako nesrećno stradalog Hilandara tako i kosovsko-metohijskih spomenika, moraju da budu poverene najboljim stručnjacima sveta – pravoslavlje kao kriterijum apsurdan je i nepromišljen zahtev.

Mislili da bi sada trebalo mnogo pisati, pravi televizijske emisije, govoriti širom sveta o vrednostima i značaju Dečana, Pečke patrijaršije, Gračanice... Pogledajmo samo sudbinu Prizrena. On je bio jedno od uporišta vizantijske duhovnosti, zatim prestonica srpske države sa mauzolejom našeg najmoćnijeg vladara cara Dušana, raskrsnica puteva koji su vezivali mediteranski svet sa Severom i Zapad sa Istokom, imao je čuvene radionice sa retkim zanatima, panađure na kojima su se susretali trgovci iz cele Evrope, posebno iz Dubrovnika, Venecije i Đenove – jednom rečju, stolećima je bio multikulturalna i multikonfesionalna sredina u kojoj je ovih dana srušeno ili spaljeno najviše spomenika samo zato što su pripadali "drugom" – hrišćanskom kultu.

Pitamo se, može li se prizivanjem viševjekovnog tolerantnog suživota, koji nije radikalno prekidano ni u vreme osmanske vladavine, naći razuma i dobre volje da se prestane sa uništavanjem dragocenog nasleđa koje nas je, uporedo i neposredno, vezivalo i za Zapadni i za Istočni svet?

Autorka je profesorica istorije umetnosti, potpredsednica Serbia Nostra

Mart

17–19. mart – U trodnevnim napadima Albana na Srbe širom Kosova poginulo je 19 ljudi a ranjeno više od 900, uključujući nekoliko desetina pripadnika međunarodnih policijskih i vojnih snaga. Iz domova i mesta stanovanja proterano je 3000 Srba, a Albanci su spalili 29 crkava i manastira, osam stotina kuća i više od 150 srpskih vozila.

22. mart – Makedonski premijer Branko Crvenkovski predao je irskom premijeru Bertiju Ahernu u Dublinu formalni zahtev Makedonije za članstvo u Evropskoj uniji.

23. mart – Ideja premijera Srbije Vojislava Koštunice o kantonizaciji Kosova nije naišla na razumevanje zvaničnika Evropske unije tokom njegove posete Briselu.

24. mart – Predsedništvo BiH usvojilo je odluku o veličini i strukturi oružanih snaga: Armija BiH imaće 12.000 profesionalnih vojnika, 8000 iz Federacije i 4000 iz Republike Srpske. Nijedan od 12 generala koji će voditi ovu armiju neće doći iz sadašnjeg sastava.

26. mart – Skupština SCG ratifikovala je sporazume o slobodnoj trgovini SCG sa Rumunijom, Bugarskom i Hrvatskom, ali ne i sa

Albanijom i Moldavijom. Od ranije se primenjuju sporazumi o slobodnoj trgovini SCG sa Makedonijom i Bosnom i Hercegovinom.

– Ustavni sud BiH odlučio je da 13 gradova u Republici Srpskoj mora da promeni imena (usvojena za vreme rata 1992–1995), eliminišući reč “srpski” iz svog naziva, jer je reč o diskriminaciji prema Muslimanima i Hrvatima.

– Rumunski premijer Nastase najavio je da će njegova zemlja završiti pregovore sa EU-om o pridruživanju do kraja 2004. godine.

29. mart – Predajom ratifikovanih dokumenata o pridruživanju NATO-u u Vašingtonu, sedam zemalja postale su članice Severnoatlantskog saveza (Bugarska, Estonija, Letonija, Litvanija, Rumunija, Slovačka, Slovenija), a broj članica NATO-a povećan je tako na 26. – Generalni sekretar UN-a Kofi Anan predstavio je novu verziju plana za Kipar, čije usvajanje je uslov da i turski deo ostrva 1. maja postane članica EU-a.

31. mart – Objavljen je ovogodišnji redovni izveštaj Evropske komisije o Zapadnom Balkanu i svim državama regiona. – Američki sekretar Kolin Pael blokirao je oko 25 miliona dolara pomoći SCG (četvrtinu od ukupne pomoći) zbog izostanka saradnje SCG sa Haškim tribunalom. Ostatak pomoći (humanitarna, za promociju demokratije i pomoć Kosovu) nije doveden u pitanje. Administracija SAD smatra da se 16 optuženih za ratne zločine, uključujući generala RS Ratka Mladića, krije u Srbiji.

April

1. april – Stupio je na snagu sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Makedonije Evropskoj uniji, kao prvi sporazum ove vrste. – Ujedinjene nacije odobrile paket pomoći razvoju Srbije i Crne Gore do 2009. godine, vredan 300 miliona dolara. – Kosovski premijer Bajram Redžepi pokrenuo je plan primene standarda za Kosovo. – Savet za primenu mira u BiH zatražio je od ove zemlje uspešan nastavak procesa evroatlantske integracije. – Evropski parlament podržao je zahtev Hrvatske za članstvo u EU i zatražio rešavanje pitanja kao što su povratak izbeglica i saradnja sa Haškim tribunalom.

2. april – Podizanjem zastava sedam novoprimljenih država u Briselu, NATO je svečano obeležio novo proširenje.

6. april – Započeo Taiex program Evropske unije za Makedoniju.

16. april – Skupština SCG izabrala je nove ministre u Savetu ministara SCG. Za nove ministre spoljnih poslova i odbrane izabrani su Vuk Drašković (SPO), odnosno Prvoslav Davinić (G17 plus) iz Srbije, a za ministra za ekonomske odnose sa inostranstvom Predrag Ivanović (DPS) iz Crne Gore. – Nakon oštih kritika rukovodstva Republike Srpske zbog nezavršavanja izveštaja o masakru u Srebrenici (1995), Pedi Ešdaun je smenio generala Cvjetka Savića, načelnika Generalštaba Vojske Republike Srpske. Ešdaun je zapretio da će, ako se ne ostvare data obećanja u vezi s izveštajem, smeniti i premijera i predsednika Republike Srpske.

21. april – Evropska komisija je potvrdno odgovorila na zahtev Hrvatske za članstvo u EU. Komisija je u posebnom izveštaju zaključila da bi Hrvatska mogla da postane formalni kandidat za članstvo već u junu 2004. godine. – Za razliku od nekih zapadnoevropskih zemalja koje su zbog terorističkih napada na njihove trupe u Iraku najavile povlačenje iz te zemlje, balkanske zemlje čije su trupe angažovane u Iraku dale su potpuno suprotnu poruku. Bugarska, Makedonija i Rumunija ne povlače svoje vojnike, a Albanija čak razmišlja o mogućem povećanju svog kontingenta u Iraku. – U Sarajevu je održan samit predsednikâ i premijerâ država članica Procesâ saradnje u Jugoistočnoj Evropi. Rumunija je preuzela predsedavanje od Bosne i Hercegovine.

BeCEI

Efekti trgovinskih mera EU na Zapadni Balkan

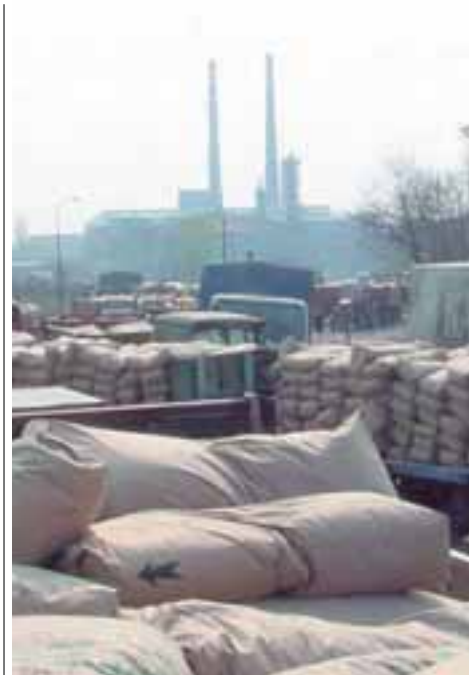
Države Zapadnog Balkana ne samo da količinski i vrednosno malo izvoze u Evropsku uniju već je i broj izvoznih proizvoda mali. Lepeza proizvoda se od uvođenja posebnog, povlašćenog trgovinskog režima za Zapadni Balkan 2000. godine u stvari smanjila. Porastao je istovremeno izvoz proizvoda koji su već ranije predstavljali tradicionalne izvozne artikle. Većina zemalja u Uniju izvozi odeću i obuću, proizvode od drveta i nameštaj i sl.

Zemlja	Izvoz (milioni evra)		Promena (%)	Udeo u uvozu EU (%)	
	1999	2002	2002/1999	1999	2002
Albanija	228	330	44	0.03	0.035
BiH	358	624	75	0.047	0.066
Hrvatska	1892	2357	25	0.251	0.25
Makedonija	591	552	-7	0.078	0.058
SCG	563	1287	129	0.075	0.136
Zap. Balkan	3663	5150	42	0.481	0.545

U godini 2002. (poslednjoj za koju su dostupni podaci) carine u EU-u na proizvode sa Zapadnog Balkana bile su u odnosu na tri godine ranije niže za oko 17 odsto izvoza iz regiona. U slučajevima Albanije i Srbije i Crne Gore polovina njihovog izvoza je potpuno oslobođena carina.

zemlja	Broj izvezenih proizvoda		Broj proizvoda sa carinom u 2002. od:		
	1999	2002	nula	kao u 1999	nižom nego 1999
Albanija	34	23	7 (8%)	2 (6%)	14 (54%)
BiH	44	40	12 (18%)	26 (48%)	1 (1%)
Hrvatska	128	126	32 (22%)	83 (37%)	3 (2%)
Makedonija	42	37	5 (10%)	27 (48%)	2 (4%)
SCG	80	70	15 (11%)	0	45 (48%)
Zap. Balkan	—	—	(16.6%)	(28.3%)	(16.9%)

(Izvor: Izveštaj Evropske komisije o Zapadnom Balkanu, mart 2004)

Između 1999. i 2002. godine izvoz sa Zapadnog Balkana u EU povećan je za oko 40 odsto, ali je i dalje nizak: sve zemlje našeg regiona izvezu u svih petnaest država EU-a robu u vrednosti od samo pet milijardi evra. EU je daleko najvažnije izvozno tržište za pet ZB zemalja, jer tamo ide oko 60 odsto njihovog izvoza. Najveći uvoznici su Italija, Nemačka, Austrija, Francuska i Grčka, koje apsorbuju skoro 90 odsto izvoza našeg regiona u EU. Hrvatska je najveći izvoznik, jer na nju otpada polovina izvoza sa Zapadnog Balkana. Izvoz našeg regiona predstavlja samo 0,5 odsto ukupnog uvoza Evropske unije, što je porast u odnosu na ranije, ali je i u apsolutnom i u relativnom smislu gotovo beznačajna veličina za EU. To takođe znači da za Uniju nije ni skupo da nas oslobađa carina unutar preferencijalnog režima trgovine, koji postoji od septembra 2000. godine.

Uporedni pregled potrošnje osnovnih poljoprivredno – prehrambenih proizvoda u zemljama Zapadnog Balkana (prosek 1999 – 2001. godine)

Po stanovniku u kg godišnje

	SCG	BiH	Makedonija	Albanija	Hrvatska
Pšenica	86.0	71.1	85.5	168.4	86.1
Kukuruz	15.3	90.4	31.8	3.9	11.4
Suncokret – ulje	6.8	6.3	12.3	6.2	5.5
Šećer	22.2	23.9	36.7	19.5	26.3
Povrće	99.5	175.5	190.4	207.8	112.5
Voće	71.6	27.4	124.8	73.9	79.5
Goveđe meso	17.4	6.2	11.6	11.9	6.0
Svinjsko meso	59.8	6.9	6.9	5.8	30.5
Živinsko meso	9.1	4.9	16.0	7.6	6.7
Mleko	156.7	150.0	109.0	291.6	159.7

Izvor: FAO, Food balance sheets, Rim, 2003.

Pojmovnik EU i evropskih integracija

Evropa "à la carte": popularni izraz za neuniformni model integracije čije se uvođenje predlaže na mnoge posredne načine i koji omogućava državama članicama EU-a da biraju – kao sa menija – politike Unije koje će ostvarivati.

Evropa u dve brzine ili **Evropa u više brzina:** popularni izraz za metod diferencirane integracije u okviru kojeg bi jedna ili više grupa država članica EU-a mogla da odluči da ide brže i dalje u integraciji od drugih. Slično značenje ima i termin **Evropa koncentričnih krugova**, a u vezi s njim se pominju različiti "krugovi" zemalja, različitih po stepenu integracije u EU-u koju su dostigli ("krug zajedničkog prava", "susedni krug" – države van Unije koje žele da joj se pridruže), ili po oblasti ("valutni krug", "odbrambeni krug" ...).

Zajednički institucionalni okvir: odnosi se na načelo da u okviru EU-a postoji samo jedan set institucija i da samo njih treba da koriste i one države koje žele da se više od drugih integrišu i međusobno sarađuju.

Tešnja saradnja: način saradnje među državama zainteresovanim za viši nivo integracije u EU. Amsterdamski ugovor je prvi formalizovao ovaj način saradnje, a sam termin je uveden u Ugovor o Evropskoj uniji. Ugovor iz Nice je uprostio korišćenje tešnje saradnje i doneo nekoliko novina: a) minimalni broj država za ovaj vid saradnje je osam, bez obzira na broj država članica EU-a; b) države članice ne mogu više da spreče tešnju saradnju, već samo da iznesu slučaj pred Evropski savet, ali Savet ministara odlučuje o ovome većinom svojih članova; c) Evropski parlament (EP) mora da da svoj pristanak, ukoliko tešnja saradnja obuhvata oblasti u kojima EP učestvuje u odlučivanju; d) tešnja saradnja takođe ne sme da ugrozi unutrašnje tržište EU-a niti socijalnu koheziju. Ugovor iz Nice je uveo mogućnost tešnje saradnje u oblasti spoljne i bezbednosne politike, osim za oblasti koje imaju vojne i odbrambene implikacije.

Evropa na mreži

Pripremila: **BILJANA DAKIĆ**

U ovom izdanju "Mreže" predstavljamo adrese institucija Evropske unije (EU) i zemalja Zapadnog Balkana koje pružaju uvid u stanje političkih i ekonomskih odnosa. Sveobuhvatan pregled napretka na regionalnom i bilateralnom nivou daje portal spoljnopolitičkog direktorata **Evropske komisije** http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/index.htm. Od značajnih dokumenata izdajamo ovogodišnji (martovski) izveštaj o Procesu stabilizacije i pridruživanja za region http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/sap/rep3/index.htm, kao i individualne izveštaje po zemljama. U slučaju Hrvatske standardni izveštaj zamenjen je pozitivnim mišljenjem o prijavi za članstvo u EU http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/croatia/. Preporuku Komisije da se otvore pregovori sa Hrvatskom o pridruživanju EU-u prati i prvi odobreni izveštaj o evropskom partnerstvu, novom ključnom mehanizmu u odnosima EU-a i zemalja Zapadnog Balkana, koji se oslanja na model Ugovora o pridruživanju sa ranijim kandidatima za članstvo u EU http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/news/2004/ipo4_407.htm.

Za informacije o pomoći, ekonomskoj obnovi i razvoju regiona preporučujemo iscrpan sajt Zajedničke kancelarije EU-a i Svetske banke za Jugoistočnu Evropu, www.seerecon.org. Pored uvida u tekuće projekte, dat je i pregled statusa bilateralnih odnosa zemalja Zapadnog Balkana sa EU-om. Od internet adresa **zemalja u regionu**, izdajamo sajtove ministarstava spoljnih poslova Albanije, www.mfa.gov.al/english/, Bosne i Hercegovine, www.mvp.gov.ba, Hrvatske, www.mvp.hr, Makedonije, www.mnr.gov.mk i Srbije i Crne Gore, www.mfa.gov.yu, zbog obilja generalnih informacija i brojnih linkova ka vladinim i drugim državnim institucijama.

Aktivnosti poslovnog sektora predstavljaju stranice Spoljnotrgovinske privredne komore BiH, www.komorabih.com, Hrvatske gospodarske komore, www.hgk.hr, Makedonske privredne komore, www.mchamber.org.mk, Privredne komore Srbije, www.pks.co.yu i Crne Gore, www.pkcg.org.

Beogradski centar za evropske integracije (BeCEI) okuplja domaće i strane stručnjake koji se bave istraživanjima, obrazovanjem i izdavaštvom u oblasti političkih, bezbednosnih i ekonomskih reformi, neophodnih za evropske integracije naše zemlje.

info@becei.org, www.becei.org

Kontakt: dr Jovan Teokarević, direktor

Центар за развој Србије
Center for Development of Serbia

Centar za razvoj Srbije (CRS) ima za cilj demokratski, ekonomski i kulturni napredak Srbije. Kroz različite programe Centar promovise demokratske vrednosti, izgradnju i jačanje institucija demokratskog društva, unapređenje zaštite ljudskih prava i razvoj tržišne privrede i preduzetništva.

crs@eunet.yu, www.razvojsrbije.org.yu

Kontakt: Lazar Marićević,
predsednik Upravnog odbora

Pax Christi Holandija je deo međunarodnog mirovnog pokreta *Pax Christi International*, sa sedištem u Briselu. Zalaže se za dijalog i rešavanje konflikata, ljudska prava i demokratiju. Program u Srbiji i Crnoj Gori usmeren je na podršku projektima civilnog društva i približavanje Evropskoj uniji.

roos@paxchristi.nl, www.paxchristi.nl

Kontakt: Karel Ros, menadžer programa za Jugoistočnu Evropu

Mesečnik "Evropski forum" je redovni dodatak nedeljnika "Vreme", a zajedničko je izdanje tri nevladine organizacije:

Beogradskog centra za evropske integracije, Pax Christi Holandija i Centra za razvoj Srbije.

Urednici: Aleksandra Mijalković i dr Jovan Teokarević

Adresa: Narodnog fronta 68/I, 11000 Beograd, Srbija i Crna Gora

Tel/fax: 011-2646-025, **e-mail:** info@evropskiforum.net, www.evropskiforum.net

Ovaj broj je objavljen uz finansijsku pomoć Pax Christi Holandija

Oblikovanje i slog: Grafički Centar Vreme, **Štampa:** Rotografika, Subotica